

Nowoczesne Systemy Zarządzania
Zeszyt 13 (2018), nr 4 (październik-grudzień)
ISSN 1896-9380, s. 177-192

Modern Management Systems
Volume 13 (2018), No. 4 (October-December)
ISSN 1896-9380, pp. 177-192

Instytut Organizacji i Zarządzania
Wydział Cybernetyki
Wojskowa Akademia Techniczna
w Warszawie

Institute of Organization and Management
Faculty of Cybernetics
Military University of Technology

Wybrane psychologiczne aspekty funkcjonowania zawodowego kobiet w grupach dyspozycyjnych

Selected psychological aspects of the professional functioning of women in disposable groups

Sylwia Fijałkowska

Wojskowa Akademia Techniczna,
Wydział Cybernetyki

Katarzyna Bieniek

Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania

Abstrakt. Prezentowana praca dotyczy różnic pomiędzy kobietami służącymi w grupach dyspozycyjnych a kobietami cywilami, w poziomie nasilenia dyrektywności, lęku jako cechy i jako stanu oraz przyjmowanych stylach radzenia sobie ze stresem. Osobami badanymi były dwie grupy kobiet o łącznej liczbie sześćdziesięciu osób (grupy równoliczne). Potwierdziła się hipoteza dotycząca różnic w nasileniu dyrektywności (wyższa dyrektywność kobiet z grup dyspozycyjnych) oraz częściowo hipoteza dotycząca różnic w stylach radzenia sobie ze stresem (większe preferencje stylu skoncentrowanego na emocjach i poszukiwania kontaktów towarzyskich w grupie kobiet cywilów).

Słowa kluczowe: grupy dyspozycyjne, służby mundurowe, dyrektywność, lęk, style radzenia sobie ze stresem, służba kobiet.

Abstract. The presented article concerns the differences between women serving in disposable groups and women civilians, in the level of directiveness, level of anxiety as a trait and as a state and preferred styles of coping with stress. The subjects were two groups of women with a total of sixty people (parallel groups). The hypothesis concerning the differences in the intensity of directiveness (higher directiveness of women from disposable groups) and the hypothesis regarding the differences in styles of coping with stress (greater preferences of the emotion-oriented style and avoidant-social coping style in the group of civilian women) were confirmed.

Keywords: disposable groups, uniformed services, directiveness, anxiety, styles of coping with stress, women's service.

Wstęp

Współczesna cywilizacja zachodnia dąży ku ujednoczeniu praw wszystkich obywateli, również w sferze zawodowej. W aspekcie zrównania praw kobiet i mężczyzn zauważyć można coraz większe zainteresowanie tych pierwszych udziałem w służbach mundurowych i innych grupach dyspozycyjnych. Coraz więcej kobiet służy w policji i armii, coraz więcej zauważa się ich w szkołach wojskowych oraz w klasach mundurowych. O ile udział kobiet w polskiej policji nie jest zjawiskiem nowym, gdyż kobiety w polskiej policji pojawiły się w 1925 r. (Rudnicka, 2017, s. 252), o tyle kobiety jako żołnierze zawodowi w polskiej armii funkcjonują dopiero od roku 1988 (Polska Zbrojna, 2013).

Niniejsza praca jest próbą spojrzenia na wybrane indywidualne cechy kobiet decydujących się na karierę zawodową funkcjonariuszy w porównaniu do tych, które wybierają zawody cywilne. Głównym celem artykułu jest sprawdzenie różnic w wybranych cechach indywidualnych (takich jak style radzenia sobie ze stresem, dyrektywność i poziom lęku) pomiędzy kobietami służącymi w grupach dyspozycyjnych a tymi, które pracują w zawodach cywilnych.

1. Udział kobiet w grupach dyspozycyjnych

Definiując pojęcie grup dyspozycyjnych należy podkreślić, że dotyczą one zarówno osób, jak też przedmiotów, które mogą być wykorzystywane w razie konieczności, a więc są w stanie gotowości. Grupy te są tworzone w celu szybkiego reagowania, podejmowania działań i użycia zgodnie z posiadanymi uprawnieniami. Działania te są prowadzone w sposób zorganizowany, profesjonalny, a często również niejawni, ze względu na swój charakter polityczny (Maciejewski, 2014, s. 54-55). Ich funkcją jest przeciwdziałanie i zwalczanie skutków zagrożeń ekologicznych, cywilizacyjnych i społecznych mogących skutkować destabilizacją życia społecznego. Udział kobiet w tych strukturach jest w dalszym ciągu mniejszościowy, o ile nawet nie marginalny. Jednak emancypacja oraz równouprawnienie powodują stały trend wzrostowy.

1.1. Udział kobiet w policji

Na świecie historia udziału kobiet w policji sięga stu lat. Choć kobiety w Polsce działały w organizacjach niepodległościowych które po 11 listopada 1918 roku stały się fundamentem milicji obywatelskiej (Ganzel-Kowalewska, 1992, s. 128-129), to jednak za udokumentowany początek służby kobiet w szeregach polskiej policji uważa się rok 1925. Pierwsze polskie policjantki nie posiadały umundurowania, a ich praca opierała się głównie na zwalczaniu handlu kobietami, kontroli i zwalczaniu

nielegalnego przerywania ciąży, monitorowaniu szerzącej się prostytucji (Rudnicka, 2017, s. 252).

Po roku 1989 ówczesne władze wykorzystały wizerunek kobiety policjantki, by złagodzić społeczny odbiór służb porządkowych jako aparatu represji związanego z działalnością milicji. Funkcjonariuszkom umożliwiono również studiowanie stacjonarne w Wyższej Szkole Policji. Zaowocowało to tym, że w roku 1990 przyjęto do służby 424 kobiety, w 1991 szeregi policji wzbogaciły jeszcze 1022 kobiety, by w rok później rosnąca liczba kobiet zainteresowanych służbą spadła do 227 (Trzcińska, 1994).

Współcześnie rola i liczba kobiet w policji znacznie się zwiększyła. Według danych Komendy Głównej Policji z 2008 roku, liczba kobiet wynosiła 11 444, stanowiąc 11,67% ogółu funkcjonariuszy. Policjantki są lepiej wykształcone niż ich koledzy (niemal 60% kobiet i tylko 28,44% mężczyzn ma wyższe wykształcenie). Jednakże mimo lepszego przygotowania teoretycznego zajmują zaledwie 5,17% stanowisk kierowniczych. Wprawdzie ani w Polsce, ani w innych krajach nie istnieją ograniczenia dotyczące zasięgu służby dla policjantek, to jednak istnieją męskie enklawy, w których kobiety spotyka się rzadko. Są to grupy antyterrorystyczne, grupy interwencyjne, czy kierowcy radiowozów (Trzcińska, 1994, s. 9).

Tabela 1. procentowy udział kobiet w policji

Rok	Procent
1999	9%
2000	10%
2005	11%
2010	13%
2012	14%
2014	15%
2018	16%*

Źródło: opracowanie własne na podstawie Grzebyk-Dulak, 2017, s. 211-112;

* na podstawie danych Komendy Głównej Policji MSWiA, 2018

Patrząc na statystyki zawarte w tabeli 1, można zauważyć znaczący wzrost zainteresowania kobiet policją. Duże znaczenie ma tu zmiana zasad naboru, która nastąpiła w roku 2005 (Grzebyk-Dulak, 2017, s. 211-112). Najwięcej kobiet służy w prewencji (prawie 8,5 tys.) oraz służbie kryminalnej (ponad 6 tys.), 700 kobiet pełni funkcje kierownicze, a w roku 2016 kobieta, po raz pierwszy w historii, została zastępcą komendanta głównego policji.

1.2. Udział kobiet w straży miejskiej

Straże miejskie (gminne) istnieją w Polsce od momentu wejścia w 1990 roku ustawy o Policji. Są umundurowanymi formacjami odpowiedzialnymi za porządek publiczny oraz bezpieczeństwo obywateli na terenie gminy. Ich powoływanie leży w kompetencji gminy, która też je finansuje. Ustawa, która weszła w życie 1 stycznia 1998 (Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 o strażach gminnych), sprecyzowała zadania funkcjonariuszy, nakazując im między innymi ochronę spokoju miejsc publicznych, czuwanie i kontrolę nad ruchem drogowym, współdziałanie z innymi służbami mające na celu ratowanie życia i zdrowia obywateli.

W roku 2005 przeszło 25% strażników zatrudnionych w Warszawie stanowiły kobiety, w roku 2008 stanowiły one już 40% (Cegiełka, 2008, 194-195). Kobiety w tych strukturach zajmują się profilaktyką, prewencją, pracują z dziećmi (edukując w szkołach, przedszkolach, tworząc spektakle profilaktyczne), kierują pracą telefonu alarmowego, uczestniczą w eko-patrolach, prowadzą szkolenia z technik interwencyjnych, zajęcia z samoobrony, między innymi dla kobiet (Kaczyński, 2018). Funkcjonariuszki zatrudnione w straży miejskiej wprawdzie nie są tak silne fizycznie, jak mężczyźni, ale posiadają dobrze rozwinięte umiejętności miękkie, takie jak choćby nawiązywanie kontaktu, elastyczność w stosowaniu technik rozwiązywania konfliktów, czy zdolności mediacyjne, które pozwalają dobrze sobie radzić w trudnych sytuacjach.

1.3. Udział kobiet w wojsku polskim

Pierwsze doniesienia o udziale polskich kobiet w bitwach pod wodzą Kazimierza Odnowiciela pochodzą z kroniki Gala Anonima (Łoziński, 2006, s. 71). Kobiety brały udział we wszystkich powstaniach narodowych. Podczas powstania kościuszkowskiego Tadeusz Kościuszko wydał w Krakowie specjalną „Odezwę do kobiet”, w której Polki zostały nazwane współobywatelami, odpowiedzialnymi na równych prawach z mężczyznami za losy swojej ojczyzny (Nałęcz, 1984). Powstanie styczniowe przyczyniło się z kolei do wykreowania nowego wizerunku kobiety – kobiety walczącej.

W listopadzie 1918 roku we Lwowie powstała Ochotnicza Legia Kobiet, która stała się pierwszą regularną, umundurowaną, formacją kobiecą w polskich siłach zbrojnych (Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, 2016, s. 27-30).

W armii generała Andersa kobiety powołane do służby pomocniczej pełniły ją na równi z mężczyznami, mając te same obowiązki i przywileje. Najbardziej znaną formacją kobiecą II wojny światowej był 1 Samodzielny Batalion Kobiety im. Emilii Plater wchodzący w skład 1 Dywizji Piechoty, powołany rozkazem generała Berlinga dnia 3 czerwca 1943 r. (Biegun, 1992, s. 20-22). Kobiety odegrały również dużą rolę w walce o niepodległość w Polskim Państwie Podziemnym. W ramach Oddziału

I KG AK powstał referat Wojskowej Służby Kobiet na czele którego stanęła Maria Witek ps. Mira – pierwsza Polka która w 1992 roku otrzymała nominację generalską (Skrabacz, 2001).

Współcześnie w szeregach polskiej armii kobiety pełnią zawodową służbę wojskową jako ochotniczki od 1988 r., a od 1999 r. mogą ubiegać się o przyjęcie do wszystkich typów szkół wojskowych. Zgodnie z danymi z listopada 2008 roku, szkołach wojskowych różnego szczebla uczyło się 453 kandydatki na żołnierzy zawodowych. Według stanu z czerwca 2018 r. w uczelniach wojskowych, szkołach podoficerskich oraz ośrodkach szkolenia kształciły się już 623 kobiety – kandydatki na żołnierzy (MON, 2018). Zwiększa się również liczba kobiet na stanowiskach dowódczych, co obrazuje tabela 2. W roku 2018 po raz pierwszy w historii Wojska Polskiego dowódcą batalionu została kobieta – ppłk Izabela Wlizło. Jest to samodzielny batalion, zatem kobieta została jednocześnie dowódcą jednostki wojskowej.

Tabela 2. Liczba kobiet na poszczególnych stanowiskach dowódczych

Rodzaj stanowiska dowódczego	Rok	
	2008	2017
Dowódca drużyny	46	164
Dowódca plutonu	241	191
Dowódca kompanii	1	80

Źródło: opracowanie własne na podstawie Portal MON, 2009, 2018

Z danych Departamentu Kadr MON wynika, że w roku 2017 (stan na 31.12.2017 r.) w korpusie oficerów służyło 1525 kobiet – żołnierzy, w korpusie podoficerów – 897, a w korpusie szeregowych – 3407 (Portal MON, 2017). Wśród oficerów największą grupę stanowią kobiety w stopniach podporucznika i porucznika. Najwyższym stopniem posiadanym przez kobiety jest pułkownik. Na 68 generałów w służbie czynnej nie ma ani jednej kobiety (Portal Rzeczpospolita, 2018). Sukcesywnie zwiększa się jednak liczba kobiet w korpusie podoficerów. Kobiety służą we wszystkich rodzajach Sił Zbrojnych (w tym także w wojskach specjalnych). W 1990 roku w polskiej armii służyły 32 kobiety, w roku 1995 było ich już ponad 100, w roku 2000 – niemal 300, w roku 2005 niespełna 600, w 2006 – ponad 650, w 2007 – 962 kobiet, 2008 – 1126, w 2017 – 5 829, a w 2018 – 6 083 (Portal MON, 2008, 2018).

Powyższe dane mogą wskazywać na znaczące przemiany w społeczeństwie, w sposobie myślenia o kobietach i ich roli w świecie, ale również mogą oznaczać stopniowe wyrównywanie szans obydwu płci w dostępie do pełnienia służby w formacjach mundurowych.

2. Koncepcja osobowości dyrektywnej J. Raya

Ray wyodrębnił cechę osobowości określaną jako autorytaryzm osobowości bądź dyrektywność. Definiował ją jako skłonność do dominacji i sprawowanie władzy nad innymi (Ray, 1979, [za:] Brzozowski, 1997, s. 15). Ważną cechą osobowości autorytarnej (dyrektywnej) jest dążenie do narzucania innym swojej woli (Ray, 1979, [za:] Brzozowski, 1997, s. 18), zatem dyrektywność łączy się z dominacją. Wyróżnia się dwa rodzaje dominacji: agresywną dominację, mającą charakter dyrektywności, oraz nieagresywną dominację, będącą tożsamą ze stanowczością lub asertywnością (Brzozowski, 1997, s. 16).

Na podstawie badań przy pomocy skonstruowanej przez Raya Skali Dyrektywności (Skala D) wysunięto wnioski mówiące o tym, że:

- osoby dyrektywne to głównie mężczyźni;
- osoby młodsze są bardziej dyrektywne niż osoby starsze;
- osoby bardziej wykształcone są bardziej dyrektywne niż osoby gorzej wykształcone;
- osoby o wyższym statusie zawodowym są bardziej dyrektywne niż osoby stojące niżej w hierarchii społecznej.

Ray (1989, s. 557-559) twierdzi, że jądro autorytaryzmu stanowi pragnienie narzucania innym własnej woli. Rigby (1988, s. 828) był zdania, że autorytaryzm w ujęciu Raya ma bardzo zawężony charakter i jest sprzeczny ze słownikową definicją autorytaryzmu. Rozbieżności w poglądach Raya i Rigby'ego można doszukiwać się w tym, że Ray uznaje zachowania autorytarne jako zachowania dominujące, które stanowią przeciwieństwo dla uległości, natomiast dla Rigby'ego to właśnie zachowania uległe stanowią podłoże dla autorytaryzmu, a ich przeciwieństwem jest buntowniczość.

3. Lęk jako cecha i lęk jako stan w ujęciu C.D. Spielbergera

Koncepcja lęku Spielbergera (Spielberger, 1966, za: Wrześniewski, Sosnowski i Matusik, 2002, s. 6) wyrosła z badań przeprowadzonych przez R.B. Cattella i L.H. Scheiera w latach pięćdziesiątych. Badacze ci za pomocą analizy czynnikowej różnych wskaźników lęku, wyodrębnili dwa główne czynniki. Pierwszy z nich wpływający na zmienność wyników, zależnie od sytuacji nazwali lękiem stanem. Drugi natomiast, wynikający z różnic indywidualnych, nazwany został lękiem cechą (Wrześniewski, Sosnowski i Matusik, 2002, s. 5).

Spielberger w swojej koncepcji zakładał dwojaki charakter lęku. Z jednej strony przedstawiał go jako przejściowy i zależny od sytuacji stan osoby, z drugiej jako względnie stałą cechę osobowości. Zdaniem Spielbergera lęk-stan (L-stan) odznacza się „subiektywnymi świadomie postrzeganymi uczuciami obawy i napięcia, którym towarzyszy związana z nimi aktywacja lub pobudzenie autonomicznego układu nerwowego” (Wrześniewski, Sosnowski i Matusik, 2002, s. 5). Z kolei lęk-cecha (L-cecha) jest

rozumiany jako wymiar osobowości. Według Spielberga jest to „motyw lub nabyta dyspozycja behawioralna, która czyni jednostkę podatną na postrzeganie szerokiego zakresu obiektywnie niegroźnych sytuacji jako zagrażających i reagowanie na nie stanami lęku, nieproporcjonalnie silnymi w stosunku do wielkości obiektywnego niebezpieczeństwa” (Spielberger, 1966, [za:] Wrześniewski, Sosnowski i Matusik, 2002, s. 5).

Definicja lęku cechy zaproponowana przez Spielberga kładzie nacisk na wyuczony charakter lęku. Zdaniem badacza kształtowanie się osobowości lękowej ma swój początek we wczesnym dzieciństwie istotna w tym względzie jest jakość relacji, jakie zachodzą w tym okresie pomiędzy rodzicami a dzieckiem (dużą rolę przypisuje się tu stosowaniu kar). Autor podkreśla także rolę procesów poznawczych (postrzeganie sytuacji) w osobowości lękowej.

Spielberger (Spielberger, 1966, [za:] Wrześniewski, Sosnowski i Matusik, 2002, s. 7) obserwował relację zachodzącą pomiędzy zmiennymi L-cecha i L-stan. Zauważył, że osoby charakteryzujące się wysokim poziomem lęku-cechy, w porównaniu do osób o niskim jej nasileniu, nie muszą przejawiać wyższego poziomu lęku-stanu, będą natomiast miały tendencję do reagowania lękiem w sytuacjach zagrażających. Związek zachodzący pomiędzy lękiem-cechą i lękiem-stanem uwarunkowany jest charakterem zagrożenia (Sosnowski, 1977, s. 356-357). Jest on szczególnie silny w sytuacjach, w których dojść może do zagrożenia obrazu siebie, słabszy natomiast w sytuacjach mających charakter zagrożenia fizycznego.

4. Koncepcja stylów radzenia sobie ze stresem N. Endlera i J. Parkera

Według Endlera i Parkera style radzenia sobie ze stresem są charakterystyczne dla danej jednostki i przejawiają się, kiedy jednostka znajdzie się w sytuacji trudnej. Jest on wynikiem interakcji zachodzącej pomiędzy cechami sytuacji a konkretnymi stylami radzenia sobie charakterystycznymi dla jednostki (Endler i Parker, 1994, [za:] Wrześniewski, 2000, s. 56). W swoich poglądach nawiązują oni do transakcyjnej teorii stresu R.S. Lazarusa i S. Folkman¹.

Endler i Parker wyróżnili trzy rodzaje stylów radzenia sobie ze stresem (1992, s. 328-330):

- styl skoncentrowany na zadaniu – charakterystyczny dla osób, które podejmują wysiłek, koncentrując się na rozwiązaniu problemu poprzez poznawcze przekształcenie lub próbę zmiany sytuacji;

¹ Zakłada ona, że umiejętność radzenia sobie ze stresem może przybierać dwie formy: działania mające na celu zwalczanie stresu, których cechą wspólną jest skuteczność, oraz działania obronne, które cechuje niska skuteczność (formy tych reakcji to najczęściej ucieczka oraz wycofywanie się, czasem czynności agresywne oraz czynności nadające rzeczywistości znaczenie symboliczne) (Lazarus i Folkman, 1987, [za:] Heszen-Niejodek, 1999, s. 469).

- styl skoncentrowany na emocjach – charakterystyczny dla osób, które w sytuacjach stresowych koncentrują się na sobie, swoich przeżyciach emocjonalnych (złość, poczucie winy). Ma on na celu zmniejszenie napięcia emocjonalnego, ale paradoksalnie może zwiększać dolegliwości i poczucie stresu;
- styl skoncentrowany na unikaniu – oznacza tendencję do wystrzegania się myślenia i przeżywania stresowej sytuacji. Styl ten może przybierać dwie formy, tj. angażowanie się w czynności zastępcze (takie jak zakupy, sen, objadanie się) oraz poszukiwanie kontaktów towarzyskich.

5. Metodologia i wyniki badań własnych

Biorąc pod uwagę indywidualne cechy, które mają znaczenie dla zawodowego funkcjonowania jednostek, postawiono następujące pytania badawcze:

- P1 Czy istnieją istotne statystycznie różnice pomiędzy kobietami w formacjach mundurowych a kobietami cywilami w poziomie dyrektywności (rozumianej jako chęć dominacji)?
- P2 Czy istnieją istotne statystycznie różnice w poziomie lęku jako cechy i jako stanu u kobiet cywili i kobiet służących w formacjach mundurowych?
- P3 Czy istnieją istotne statystycznie różnice w stylach radzenia sobie ze stresem pomiędzy kobietami funkcjonariuszami a kobietami cywilami?

Odnosząc się do powyższych pytań, postawiono następujące hipotezy:

- H1 Kobiety służące w grupach dyspozycyjnych wykazują większą skłonność do dyrektywności niż kobiety cywile.
- H2 Kobiety w służbach mundurowych mają niższy poziom lęku jako cechy i jako stanu niż kobiety cywile.
- H3 Występują istotne statystycznie różnice w przyjmowanych stylach radzenia sobie ze stresem pomiędzy kobietami funkcjonariuszami a kobietami cywilami.

W badaniach uwzględniono następujące zmienne zależne:

- poziom dyrektywności rozumianej jako tendencja do dominacji i władzy nad innymi, oraz skłonność do narzucania swojej woli;
- poziom lęku rozumiany jako stan i jako cecha, gdzie lęk jako cecha pojmowany jest jako względnie stała dyspozycja jednostki do reagowania lękiem, natomiast lęk jako stan oznacza subiektywne postrzeganie własnego stanu, odczytywanego jako lęk w danym momencie (Sosnowski, 1977, s. 353-355);
- styl radzenia sobie ze stresem rozumiany jako względnie stała tendencja do stosowania konkretnego modelu zachowania, mającego na celu redukcję bądź usunięcie stanu stresu: styl skoncentrowany na zadaniu – SSZ, skoncentrowany na emocjach – SSE, skoncentrowany na unikaniu – SSU (w tym angażowanie się w czynności zastępcze – ACZ, bądź poszukiwanie kontaktów towarzyskich – PKT) (Endler i Parker, 1990, [za:] Strelau, Jaworowska, Wrześniewski i Szczepaniak, 2005, s. 9).

Jako zmienną niezależną ujęto rodzaj wykonywanej pracy: funkcjonariuszki grup dyspozycyjnych (wojsko, policja, straż miejska) oraz grupę kontrolną – kobiety niezwiązane zawodowo ze służbami mundurowymi i umundurowanymi.

W badaniach użyto następujących narzędzi badawczych:

- Skala Dyrektywności Raya w polskiej adaptacji Brzozowskiego (1997);
- Inwentarz Stanu i Cechy Lęku STAI Spielbergera, Gorsucha, Lushenea w polskiej adaptacji (Wrześniewski, Sosnowski, Matusik, 2002);
- Kwestionariusz Stylów Radzenia Sobie ze Stresem CISS Endlera i Parkera w polskiej wersji Szczepaniaka, Strelaua i Wrześniewskiego (1996).

W badaniach wzięło udział 60 kobiet, po 30 w każdej grupie. Pierwszą grupę stanowiły kobiety pełniące służbę w wojsku, policji i straży miejskiej, drugą natomiast kobiety cywile (nauczycielki, lekarze, urzędniczki, sprzedawczynie).

Uczestniczki badań miały od 19 do 59 lat. Średni wiek w całej grupie wyniósł 35,2 lat. Szczegółowy rozkład wieku osób badanych w poszczególnych próbach obrazuje tabela nr 3.

Tabela 3. Rozkład wieku w całej próbie oraz z uwzględnieniem podziału na grupy funkcjonariuszy i cywili

Liczba badanych kobiet	Rozkład wieku badanych kobiet		
	Minimalny wiek	Maksymalny wiek	Średnia
Funkcjonariusze N = 30	22	54	33,1
Cywile N = 30	19	59	37,5
Razem N = 60	19	59	35,2

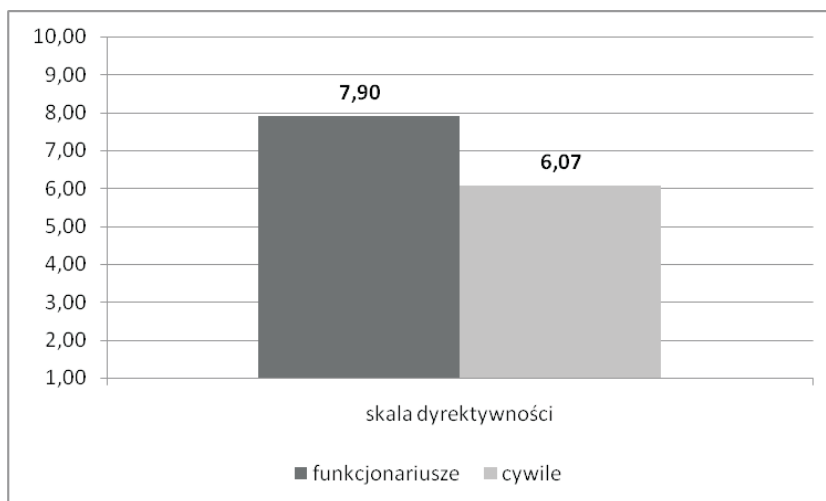
Rozkład wykształcenia osób badanych prezentuje tabela nr 4.

Tabela 4. Poziom wykształcenia w w całej próbie oraz z uwzględnieniem podziału na grupy funkcjonariuszy i cywili

Wykształcenie	Rozkład wykształcenia w badanych grupach		
	Funkcjonariusze	Cywile	Razem
Podstawowe	–	2	2
Średnie	11	14	25
Licencjat	3	4	7
Wyższe	16	10	26

Wszystkie zmienne zależne miały rozkład normalny test Kołmogorowa–Smirnowa ($p > 0,05$), co przy równoliczności grup umożliwiło zastosowanie testów parametrycznych.

W celu zweryfikowania pierwszej hipotezy zastosowano test t dla grup niezależnych, który wykazał istotne statystycznie różnice pomiędzy kobietami funkcjonariuszkami a cywilami w poziomie dyrektywności ($t [58] = 4,294$; $p < 0,001$). Kobiety funkcjonariuszki otrzymały wyższy wynik na skali dyrektywności ($M = 7,90$), aniżeli kobiety cywile ($M = 6,07$), co obrazuje wykres 1.

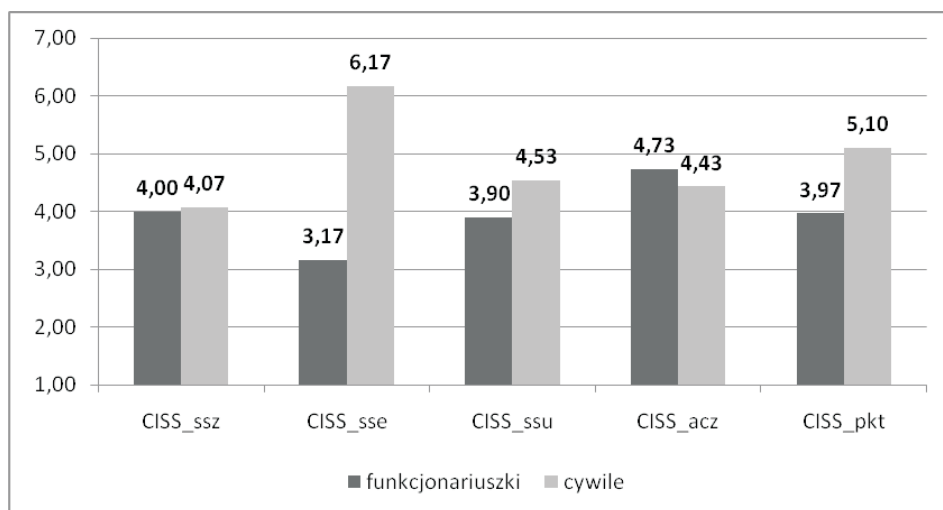
Wykres 1. Poziom dyrektywności wśród kobiet funkcjonariuszek i cywili

Uzyskane wyniki badań potwierdzają hipotezę zakładającą, iż kobiety służące w grupach dyspozycyjnych wykazują większą skłonność do dyrektywności niż kobiety cywile.

Nie stwierdzono istotnych statystycznie różnic pomiędzy kobietami funkcjonariuszkami oraz cywilami w poziomie lęku jako stanu oraz lęku jako cechy, co potwierdzają kolejno testy t dla grup niezależnych: $t (58) = 1,118$; $p = 0,268$ oraz $t (58) = 1,544$; $p = 0,128$. Nie potwierdza się zatem druga hipoteza zakładająca, iż kobiety w służbach mundurowych mają niższy poziom lęku jako cechy i jako stanu niż kobiety pracujące jako cywile.

Weryfikując hipotezę trzecią, zastosowano test t dla grup niezależnych. Wyniki wskazują, iż kobiety cywile różnią się od kobiet funkcjonariuszek na skali SSE ($t [58] = 8,747$; $p < 0,001$) oraz w podskali PKT ($t [58] = 2,829$; $p < 0,01$). Kobiety cywile mają wyższy średni wskaźnik w skali SSE ($M = 6,17$) aniżeli kobiety funkcjonariuszki ($M = 3,17$). W podskali PKT również kobiety cywile uzyskały wyższy wynik ($M = 5,10$) aniżeli funkcjonariuszki ($M = 3,97$). Nie ma statystycznie istotnych różnic pomiędzy kobietami cywilami a funkcjonariuszkami w skalach SSZ ($t [58] = 0,195$; $p = 0,846$), SSU ($t [58] = 1,663$; $p = 0,102$) oraz w podskali ACZ ($t [58] = 0,633$; $p = 0,529$). Uzyskane wyniki obrazuje wykres nr 2.

Częściowo zatem potwierdziła się hipoteza trzecia zakładająca, iż istnieją istotne statystycznie różnice w stylach radzenia sobie ze stresem pomiędzy kobietami – funkcjonariuszami a kobietami – cywilami. Założenie jest prawdziwe, ale tylko dla dwóch z pięciu stylów radzenia sobie ze stresem: kobiety cywile mają wyższe niż kobiety funkcjonariuszki wyniki w skali stylu skoncentrowanym na emocjach (CISS_sse), a w podskali poszukiwania kontaktów towarzyskich skali skoncentrowanej na unikaniu CISS_pkt kobiety cywile uzyskały wyższe wyniki niż kobiety funkcjonariuszki.

Wykres 2. Poziom radzenia sobie ze stresem wśród kobiet funkcjonariuszek i cywili

6. Dyskusja na temat wyników

Potwierdzona została pierwsza hipoteza badawcza zakładająca, iż kobiety służące w grupach dyspozycyjnych wykazują większą skłonność do dyrektywności niż kobiety cywile.

Badania Brzozowskiego wskazują, że mężczyźni istotnie częściej wykazują większą skłonność do dyrektywności niż kobiety (Brzozowski, 1997, s. 52). Być może kobiety wybierające pracę w grupach dyspozycyjnych, stereotypowo kojarzonych z mężczyznami, przejmują męski styl funkcjonowania lub też (ujmując dyrektywność jako cechę osobowości) mają większe predyspozycje w narzucaniu innym swojej woli. Zastanawiając się nad wpływem służby na cechy i wewnętrzne dyspozycje kobiet, warto odwołać się do pojęcia kultury organizacyjnej w organizacjach ściśle hierarchicznych. Kultura organizacyjna dla każdego przedsiębiorstwa jest unikalna

i stanowi o jego odrębności, określając jej charakter (Hofstede i Hofstede, 2000, s. 55). Zdaniem G. Hofstede i G.J. Hofstede kultura organizacyjna takich instytucji jak armia nacechowana jest znacznym dystansem władzy. W jej strukturach najistotniejsze są tytuły służbowe, zajmowane pozycje, oraz szacunek okazywany władzy.

Także Morre (1998, [za:] Robbins, 2004, s. 255) jest zdania, że formacje, takie jak wojsko czy policja, epatują władzą kojarzoną z męskością. O męskim charakterze tych instytucji decydują większa liczba zatrudnionych mężczyzn niż kobiet oraz wymaganie męskich cech przy wykonywaniu powierzanych zadań (do których autorka zalicza odwagę, dominację, gotowość do użycia siły). Wysoka dyrektywność rozumiana jako dominowanie nad innymi wpisuje się zatem w taki styl funkcjonowania i może przyciągać kobiety o takiej cesze osobowości.

Zdaniem Hofstede i Hofstede (2000, s. 57) kultura organizacyjna służb mundurowych posiada także wymiar kolektywistyczny, jest bowiem instytucją o ścisłych powiązaniach interpersonalnych. Jeśli przyjąć, że aktywność zawodowa kobiet w służbach mundurowych wiąże się z tendencją do przyjmowania zachowań zgodnych z orientacją płciową tej profesji, podstawą do przyjmowania męskich cech w wymienionych zawodach może także okazać się lęk przed odrzuceniem bądź niespełnieniem oczekiwań.

Wyjaśniając wyższe nasilenie dyrektywności czynnikami sytuacyjnymi, można wziąć również pod uwagę teorię społecznego uczenia się i modelowania A. Bandury oraz poznawczo-afektywną W. Mischela (Zimbardo i Gerrig, 2017, s. 591-594). Teoria Mischela przypisuje dużą rolę zmianom środowiska w kształtowaniu działań, zachowań i przekonań jednostki. O indywidualnych zmianach zachowania jednostki decydują obserwacje i interakcje ze środowiskiem i innymi ludźmi. Mischel podkreśla znaczenie plastyczności adaptacyjnej zachowań, polegającej na adaptacji i zmianie w zależności od wymogów środowiska. Bandura terminem modelowanie określa uczenie się w wyniku obserwacji i naśladowania zachowań innych osób (modeli). Naśladowanie poprzez modelowanie nie oznacza jednak dosłownego przełożenia na siebie zachowań innych, lecz odwzorowanie i dostosowanie ich do okoliczności, w których jednostka się znajduje. W odniesieniu do wyższej dyrektywności kobiet mundurowych może wiązać się percepcją korzyści, jakie w tym środowisku daje dominowanie nad innymi.

Nie potwierdziła się druga hipoteza badawcza zakładająca, iż kobiety w grupach dyspozycyjnych mają niższy poziom lęku jako cechy i jako stanu niż kobiety cywile. Stawiając ją sugerowano się przekonaniem, że służby mundurowe wymagają niższego poziomu lęku.

Można przypuszczać, że brak istotności różnic w nasileniu lęku w obydwu grupach kobiet może wynikać z braku różnic w pełnionych funkcjach. Badania nie uwzględniały bowiem zmiennej jaką jest zajmowane stanowisko służbowe, co faktycznie warto byłoby sprawdzić w kolejnych badaniach. Uzyskane wyniki wskazują, że kobiety cywile miały wyższe wyniki w nasileniu lęku jako cechy i jako

stanu niż funkcjonariuszki, jednakże nie były to różnice na poziomie istotnym statystycznie. Kierunek zatem był zgodny z hipotezą. Być może znaczenie ma tu dość mała liczebność grup. Także fakt, że osobami badanymi były raczej osoby młode (średni wiek w badanych grupach wynosił 35,2) mógł wpływać na rozkład wyników. Związek pomiędzy wiekiem i nasileniem lęku wśród kobiet badali również autorzy podręcznika do polskiej wersji STAI (Wrześniewski, Sosnowski, Matusik, 2002, s. 34). Z ich badań wynika, że istnieje związek pomiędzy poziomem lęku u kobiet a wiekiem zarówno w odniesieniu do L-cechy, jak i L-stanu. Badacze zaobserwowali że najsłabsze nasilenie lęku występuje w grupie kobiet w wieku 21-40 lat.

Należy także wziąć pod uwagę fakt, że kobiety w obu badanych grupach posiadały w przeważającej liczbie wyższe bądź średnie wykształcenie i były to raczej osoby aktywne zawodowo, pochodzące z okręgu mazowieckiego, gdzie odsetek aktywnych zawodowo kobiet jest najwyższy. Związek lęku z wykształceniem wśród kobiet zbadali także Wrześniewski, Sosnowski i Matusik (2002, s. 35). Wyniki ich badań wskazują, że lepiej wykształcone kobiety charakteryzują się mniejszym nasileniem lęku, niż kobiety o niższym wykształceniu.

Częściowo potwierdziła się hipoteza 3 zakładająca różnice w stylach radzenia sobie ze stresem pomiędzy kobietami – funkcjonariuszami a kobietami – cywilami. Założenie jest prawdziwe, ale tylko dla dwóch z pięciu stylów radzenia sobie ze stresem. Kobiety cywile częściej preferują styl radzenia sobie ze stresem skoncentrowany na emocjach oraz częściej w sytuacjach stresowych poszukują kontaktów towarzyskich aniżeli kobiety funkcjonariuszki.

Wyniki te wydają się zgodne z innymi badaniami oraz z wymaganiami stawianymi grupom dyspozycyjnym. Badania E. Stępki i M.A. Basińskiej (Stępka, Basińska, 2014, s. 234) wskazują, że policjanci jako najrzadziej stosowane strategie radzenia sobie ze stresem stosują używanie alkoholu i substancji pobudzających oraz unikanie/rezygnację. Z kolei badania B. Mańkowskiej (Mańkowska 2015, s. 205-220) na pracownikach socjalnych wskazują na powiązanie dużego nasilenia wypalenia zawodowego ze stosowaniem unikowego i skoncentrowanego na emocjach stylu radzenia sobie ze stresem w trudnych sytuacjach. Emocjonalne lub unikowe strategie radzenia sobie ze stresem mogą uniemożliwiać, czy utrudniać efektywne funkcjonowanie zarówno zawodowe, jak i w sferze osobistej funkcjonariuszki.

Podsumowanie

Prezentowana praca stanowi jedynie wprowadzenie w tematykę funkcjonowania kobiet w zawodach związanych z pełnieniem służby w formacjach mundurowych. W przyszłości warto byłoby przeprowadzić podobne studia, być może na szerszej grupie badanych, by móc lepiej przyrzeć się ewentualnym zmianom, jakie zachodzą w wewnętrznych dyspozycjach kobiet, pod wpływem wykonywania męskich

zawodów. Obserwacja przemian zachodzących w takich strukturach, jak policja czy armia, z pewnością ułatwiłaby kobietom lepsze i bardziej świadome funkcjonowanie w ich szeregach, stanowiąc wstęp do planowania odpowiednich miejsc pracy oraz zwiększenia komfortu służby dla obydwu płci.

BIBLIOGRAFIA

- [1] BASIŃSKA M.A., STĘPKA E., 2014, *Zmęczenie przewlekłe a strategie radzenia sobie ze stresem w pracy u funkcjonariuszy policji*, „Medycyna Pracy”, 65(2).
- [2] BEM S.L., 2000, *Męskość – Kobiecość o różnicach wynikających z płci*, GWP, Gdańsk.
- [3] BIEGUN K., 1992, *Kobiety w armii gen. Andersa. Wrzesień 1914-sierpień 1942*, „Wojsko i wychowanie”, nr 3.
- [4] BRZozowski P., 1997, *Skala dyrektywności Johna Raya. Podręcznik*, Pracownia Testów Psychologicznych, Warszawa.
- [5] CEGIELKA A., 2008 *Kobiety w straży miejskiej miasta stołecznego Warszawy*, [w:] A. Skrabacz (red.), *Służba Kobiet w formacjach Mundurowych w XXI w.*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa.
- [6] GANZEL-KOWALEWSKA M., 1992, *Milicja Obywatelska Kobiet w latach 1918-1922 we Lwowie*, „Przegląd Policyjny”, nr 1.
- [7] GRZEBYK-DULAK I., 2017, *Adaptacja społeczno-zawodowa w formacji mundurowej. Studium teoretyczno-empiryczne*, Difin, Warszawa.
- [8] HESZEN-NIEJODEK I., 1999, *Teorie stresu psychologicznego i radzenie sobie*, [w:] J. Strelau (red.), *Psychologia*, GWP, Gdańsk.
- [9] HOFSTEDE G., HOFSEDE G.J., 2000, *Kultury i organizacje. Zaprogramowanie umysłu*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- [10] KACZYŃSKI M., 2018, *Kobiety na straży miasta*, <https://www.strazmiejska.waw.pl/6970-kobiety-na-stra%C5%BCy.html> (12.03.2018).
- [11] ŁOZIŃSKI W., 2006, *Życie polskie w dawnych wiekach*, Wyd. Iskry, Warszawa.
- [12] MACIEJEWSKI J., 2014, *Grupy dyspozycyjne analiza socjologiczna*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- [13] MAŃKOWSKA B., 2015, *Types of Personality, Styles of Coping with Stress and Professional Burnout Among Social Workers*, [w:] T.M. Ostrowski, I. Sikorska, K. Gerc, *Resilience and Health in Fast-Changing World*, Wyd. UJ Kraków.
- [14] MARCINKIEWICZ-KACZMARCZYK A., 2016, *Kobiety w obronie Warszawy. Ochotnicza Legia Kobiet (1918-1922) i Wojskowa Służba Kobiet ZWZ-AK (1939-1945)*, IPN, Warszawa.
- [15] NAŁĘCZ T., 1984, *Polska Organizacja Wojskowa 1914-1918*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- [16] PARKER J.D.A., Endler N.S., 1992, *Coping with coping assessment: A critical review*, “European Journal of Personality”, No. 6.
- [17] RAY J.J., 1989, *Authoritarianism research is alive and well – in Australia: A review*, “The Psychological Record”, No. 39, pp. 555-561.
- [18] RIGBY K., 1988, *Relations among three concepts of authoritarianism in adolescent schoolchildren*, “The Journal of Social Psychology”, No. 128, pp. 825-832.
- [19] ROBBINS S.P., 2004, *Zachowanie w organizacji*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.

- [20] RUDNICKA M., 2017, *Specyfika rozwoju zawodowego kobiet w Policji – rola płci w strukturach dyspozycyjnych*, „Społeczeństwo, Edukacja, Język”, t. 5, s. 251-259.
- [21] SKRABACZ A., 2001, *Kobiety w obronie narodowej Polski u progu XXI wieku*, Akademia Obrony Narodowej, Wydział Strategiczno-Obronny, Warszawa.
- [22] SOSNOWSKI T., 1977, *Lęk jako stan i jako cecha w ujęciu C.D. Spielberga*, „Przegląd Psychologiczny”, nr 2, s. 349-360.
- [23] STRELAU J., JAWOROWSKA A., WRZEŚNIEWSKI K., SZCZEPANIAK P., 2005, *Kwestionariusz Stylów Radzenia Sobie ze Stresem. Podręcznik*, Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, Warszawa.
- [24] SZCZEPANIAK P., STRELAU J., WRZEŚNIEWSKI K., 1996, *Diagnoza stylów radzenia sobie ze stresem za pomocą polskiej wersji Kwestionariusza CISS Endlera i Parkera*, „Przegląd Psychologiczny”, nr 39, 188-200.
- [25] TRZCIŃSKA W., 1994, *Policjantki na medal*, „Magazyn Kryminalny 997”, nr 1, s. 9.
- [26] Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 o strażach gminnych.
- [27] WRZEŚNIEWSKI K., 2000, *Style a strategie radzenia sobie ze stresem. Problemy pomiaru*, [w:] I. Heszten-Niejodek., Z. Ratajczak. *Człowiek w sytuacji stresu. Problemy teoretyczne i metodologiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- [28] WRZEŚNIEWSKI K., SOSNOWSKI T., MATUSIK D., 2002, *Podręcznik do testu Inwentarz stanu i Cechy Lęku STAI*, Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, Warszawa.
- [29] ZIMBARDO P.G., GERRIG R.J., 2017, *Psychologia i życie*, PWN Warszawa.

NETOGRAFIA

- [1] MSWiA, 2018 *Ponad 21 tys. – tyle kobiet pełni służbę w formacjach MSWiA*, <https://www.mswia.gov.pl/pl/aktualnosci/17041,Ponad-21-tys-tyle-kobiet-pejni-sluzbe-w-formacjach-MSWiA.html> (08.03.2018).
- [2] Polska Zbrojna, 2013, *Armia na obcasach ma już ćwierć wieku*, <http://www.polska-zbrojna.pl/home/articleshow/7623?t=Armia-na-obcasach-ma-juz-cwierc-wieku> (29.11.2018).
- [3] Portal MON, 2008, www.kadry.mon.gov.pl, maj 2009.
- [4] Portal MON, 2009, http://www.kadry.mon.gov.pl/arttykul_kategoria.php?idkategoria=39.
- [5] Portal MON, 2017, *Kobiety w WP - statystyki*, <http://www.wojsko-polskie.pl/pl/pages/kobiety-w-wp-statystyki-t/> (29.01.2018).
- [6] Portal MON, 2018, *Wojskowa służba kobiet*, <http://bip.mon.gov.pl/przydatne-informacje/arttykul/sluzba-zawodowa/wojskowa-suzba-kobiet-10325478/> (29.11.2018).
- [7] Portal Rzeczpospolita, 2018, *W Wojsku Polskim służy 68 generałów i admirałów. Będzie więcej*, <https://www.rp.pl/Sluzby-mundurowe/308089975-W-Wojsku-Polskim-sluzzy-68-generalow-i-admiralow-Bedzie-wiecej.html> (08.08.2018).